

**ЕКОЛОГІЧНА КРИЗА СВІТУ ЯК НАСЛІДОК ЗАНЕПАДУ  
ДУХОВНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

**Людмила ПОТРАВИЧ**

*Інститут Богословських Наук Непорочної Діви Марії Кам'янець-  
Подільської єпархії РКЦ, вул. Грушевського 59, 32000, м. Городок,  
Хмельницька обл.,*

*e-mail: [liudapotravych@gmail.com](mailto:liudapotravych@gmail.com)*

**Андрій ВИПАСНЯК**

*Івано-Франківський державний коледж технологій та бізнесу,  
вул. Коновальця, 140, 76014, м. Івано-Франківськ,*

*e-mail: [C520@ukr.net](mailto:C520@ukr.net)*

*У статті розглядається актуальна тема сучасності – екологічна криза ХХІ ст. у світі. Метою авторів є по-новому розглянути причини екологічної кризи, вивести на перший план духовний фактор - духовний занепад людства в цілому. Як наслідок змінилось ставлення у людини до природи – констатують дослідники.*

**Ключові слова:** *духовність, екологія, криза, природа.*

*В статье рассматривается актуальная тема современности - экологический кризис ХХІ века. в мире. Целью авторов является по-новому рассмотреть причины экологического кризиса, вывести на первый план духовный фактор - духовный упадок человечества в целом. В результате изменилось отношение у человека к природе - констатируют исследователи.*

**Ключевые слова:** *духовность, экология, кризис, природа.*

*The article deals with the actual theme of the present - the ecological crisis of the ХХІ century. in the world. The purpose of the authors is to consider in a new way the causes of the environmental crisis, to highlight the spiritual factor - the spiritual decline of humanity as a whole. As a result, the attitude of a person to nature changed - say researchers.*

**Key words:** *spirituality, ecology, crisis, nature.*

Криза, занепад, катастрофа – слова, що втілюють жах, паніку, відчай, невже, - це передбачення для нашого майбутнього і для майбутніх наших поколінь. Ці слова навіюють страх та безпорадність. «Схаменіться!» - лунає від усіх, але намарно: світом править Зло, яке породило саме людство. Так, саме людство, - ми з вами. Невже кінець? На такі думки наштовхує нас наше сьогоднішнє. Тому мовчати, терпіти нема сил... Духовний занепад в сучасному світі досяг свого апогею...

Криза духовності в суспільстві не є чимось абстрактним<sup>1</sup> і виражається не тільки від «падіння моралі», виродженням соціальних інститутів і втрат релігійності. В конкретному випадку духовна криза авторами статті буде розглядатися з точки зору ставлення людства до реальності екологічного стану нашого місця проживання – до планети Земля, бо поведінка в «домі» залежить від нашого рівня культури, цінностей та життєвих орієнтирів, що і є актуальною проблемою, яка розглядається в даній статті. Метою даного дослідження є розгляд взаємозв'язку екологічної кризи світу та духовного занепаду людства.

Парадоксальність ситуації, в якій опинилась сучасна людина<sup>2</sup>, полягає в тому, що духовна та екологічні кризи виникли і розвиваються на тлі різкого поліпшення умов життя людей, а причиною поліпшення є технізація всіх сторін суспільного життя<sup>3</sup>, також зросту освітченості людей. Технізація призводить до всіх форм відчуження і деморалізації суспільства, а високий рівень освіти – патологічної прив'язаності людини до культурного середовища, ідеально пристосованого для задоволення всіх бажань та потреб, які ростуть, незважаючи на релігійну свідомість, бо наука навіть при всій своїй ефективності не в силах вгамувати пристрасті людини до пізнання таємниць буття і самого себе протиставляючи рамкам релігійного знання<sup>4</sup>, що веде до подальшого занепаду релігійності і бездуховність набуде незворотного характеру, яка призведе до повного знищення природного середовища існування людини як біологічного виду і створіння Божого. Тому саме людина є причиною екологічної кризи<sup>5</sup> зі своїм споживацьким ставленням до природи, і корінь зростання екологічної кризи слід шукати у відсутності стабільної духовної основи в сучасному житті людини. Вочевидь, тенденції та ознаки розвитку сучасної цивілізації та повсякденного життя соціуму диктують нам іти у ногу з часом, дослідивши динаміку змін людської цивілізації, провести «паралелі між минулим та сучасним. Теперішній духовний занепад суспільства та його аморальність за словами папи Франциска церква «ризикуює стати музеєм», бо відбувається глобальна втрата віри<sup>6</sup>.

---

<sup>1</sup> Токарева С.Б. Проблема духовного досвіду і методологічні підстави аналізу духовності. Волгоград: Вид-во Вол.ДУ, 2003, 206с.

<sup>2</sup> Токарева С.Б. Проблема духовного досвіду і методологічні підстави аналізу духовності. С. 26

<sup>3</sup> Там само. С.36

<sup>4</sup> Там само. С. 446

<sup>5</sup> Талгіна Ю.С. Екологічна криза: причини та наслідки кризи духовності *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна* 2003, №1, С.108-111.

<sup>6</sup> Довровольський В.В. Екологічні знання: Київ: ВД «Професіонал», 2005. 304с.

Взаємозв'язок кризових ситуацій в екологічній та духовних сферах висвітлювали історики - релігієзнавці Левицький О., Горбань Р., Райківський І., Єгрешій О., Королько А., Малярчук О., Делятинський Р. та в багатьох наукових працях<sup>7</sup> з філософії та соціальної екології: Е. В. Гірусова, Н. М. Мамедова, Ю. Г. Маркова, Дж. Робінсон, Ф. Сен-Марка, А.Д. Урсула, А.С. Шилова, В. Хеслі, Г. Хефлінга та ін., основною думкою є те, що людська свідомість замикається на техніці, якій підпорядковується все більше сфер життя суспільства. Здавалося б, міць технології, рівень інформаційної комунікації – те, що супроводжує техногенну цивілізацію повинно виступати опорою для людини. Але насправді, замість духовної основи людина отримує порожнечу, а рівень духовності падає, хоча є і чимала користь від розвитку технології : підвищення рівня життя, полегшення праці, розвиток засобів зв'язку. Проте, не можна не звертати увагу на наявність різноманітних несприятливих факторів, які неминуче виникають разом із розвитком технології: втрата різноманіття людських відносин, нераціональне використання та руйнування природного середовища. В умовах технологізації, насправді, людина повинна відмовитись від більшості своїх бажань, інтересів, волі і сприймати світ і діяти у відповідності з стандартами техногенного суспільства<sup>8</sup>. Таким чином, в духовному сенсі Е. Фромм<sup>9</sup> робить висновок, що в техногенному суспільстві потреба існувати «за принципом буття» витісняється існуванням «за типом володіння». Багатоманітність ракурсів та підходів осмислення сучасної екологічної ситуації дає розуміння, що людина націлена на зростання споживацького ставлення до природного навколишнього середовища, його руйнування, аж до повного знищення<sup>10</sup>. Але таке споживацьке ставлення людини наростало з поколінь віків. Тому автори пропонують ракурс в історію і історичну хронологію, проаналізувати динаміку взаємодії суспільства і природи.

Взаємодія суспільства і природи пройшли у своєму розвитку ряд етапів, які суттєво відрізняються один від одного<sup>11</sup>. Наводимо першу наукову періодизацію історії взаємовідносин суспільства та природи<sup>12</sup>: дикість – період коли переважало присвоєння готових продуктів природи, штучно

<sup>7</sup>Єгрешій О.І. Заріцька О. Римо-католицька церква на сучасному етапі: між традицією і модернізмом. (Спроба історичної експоляції) Галичина. 2015. Ч. 27. С. 208-228. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp\\_2015\\_27\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2015_27_26)

<sup>8</sup> Довровольський В.В. Екологічні знання С.104

<sup>9</sup> Фромм Э. Иметь или быть? – Москва: Прогресс, 1986. 238с.

<sup>10</sup> Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. Екологія та охорона навколишнього середовища. Суми: ВДТ «Університетська книга», 2003. 284с.

<sup>11</sup> Салтовский О.І. Основи соціальної екології Київ: МАУП 1997, 168с.

<sup>12</sup> Енгельс Ф., Маркс К. Походження сім'ї, приватної власності і держави твори. 2-е вид Т.21, 1983, С.23-171.

створені людиною продукти – допоміжні знаряддя праці; варварство – період ведення скотарства та землеробства, період оволодіння методами збільшення виробництва продуктів природи за допомогою людської діяльності; цивілізація – період оволодіння подальшою обробкою продуктів природи, період промисловості та мистецтва.

Інша періодизація більш чіткіша (В.К. Рахілін)<sup>13</sup>: стародавній період – час накопичення знань про природу і початок формування основних типів взаємовідносин людини і природи; рабовласництво – час інтенсивного розвитку землеробства і скотарства; феодалізм – новий етап в освоєнні природи людиною; капіталізм – ера активного промислового використання природи з ігноруванням екологічних законів; соціалізм – період наукового природокористування.

Більш вдалою є періодизація Ю.В. Павленка<sup>14</sup> за типом господарства: привласнюючий – панує переважно на найдавнішому етапі розвитку людства і характеризується тим, що людська трудова діяльність спрямована на здобуття того, що у природному середовищі існує у готовому вигляді (тварини, рослини). Привласнюючи готові продукти, люди виступають як вища ланка біоценозів, оскільки, на відміну від інших живих істот вони діють свідомо, використовуючи штучні знаряддя праці та становлячи певні соціальні організми з відповідними системами суспільних відносин; відтворюючий – в екологічному аспекті характеризується, передусім тим, що людина не просто бере з навколишнього середовища якусь частину природних багатств, а й сама активно перетворює ці середовища відповідно до своїх цілей та потреб. Вона власною працею не тільки забезпечує відтворення предметів свого споживання, алей створює те, що взагалі не існує в природі.

Цікавою є періодизація запропонована Г.В. Платоновим<sup>15</sup>, яка визначає ставлення людини до природи: біогенний – адаптаційний, присвоюючий; техногенний – частково перетворюючий: аграрний, індустріальний; зоогенний – системно-перетворюючий.

Г.О. Бачинський<sup>16</sup> робить спробу розглянути процес становлення взаємовідносин в системі «суспільство-природа» і відокремлює такі стадії глобальної соціоекосистеми: незамкнена, частково замкнена, замкнена. В даному випадку критерієм виступає ступінь розвитку не лише засобів

<sup>13</sup> Рахілін В.К. Общество и живая природа. Москва, 1989.-123с.

<sup>14</sup> Павленко Ю.В. Екологія і культура Київ, 1991. С.76-108

<sup>15</sup> Платонов Г.В. Диалектика взаимодействия общества и природы. – Москва, 1989. С.72-118.

<sup>16</sup> Білявський Г.О. Фундуй Р.С., Костіков І.Ю. Основи екології Київ: Либідь, 2004, 408с.

виробництва, а й виробничих відносин по суті – ступінь розвитку самого суспільства.

Таким чином, історія людського суспільства, як специфічної природної системи є історією пізнання, освоєння та перетворення людиною оточуючого світу. Людство в процесі освоєння природи, з одного боку, все більш звільняється від безпосередньої залежності від оточуючого природного середовища, а з іншого – збільшує свою залежність від знань про природу і мати здатність враховувати всю багатоманітність наслідків втручання в природні процеси.

Якщо на перших етапах свого розвитку людство залежало від клімату, урожаю, а порушення балансу природних систем призводило до вимирання окремих популяцій, то зараз ціна помилок – існування всього виду.

В історії відомо цілий ряд екологічних катастроф, що були викликані втручанням людини в природні процеси:

1. Зникнення мамонтів – наслідок діяльності первісних мисливців;
2. Виникнення Сахари – результат діяльності скотарських племен;
3. Пустелі на землях Месопотамії – нераціональне ведення господарства;
4. Пустелі Середньої Азії - знищення кочівниками древніх цивілізацій, що базувались на зрошувальному землеробстві.

Ці екологічні катаклізми, крім впливу на довкілля призводили і до вимирання великих мас людей, призводили до освоєння нових місць проживання – на Далекій Півночі, островах Океанії та Австралії.

На ранніх етапах розвитку людства, екологічні кризи мали локальний чи регіональний характер і їх наслідком було зникнення давніх локальних цивілізацій, то з часу злиття локальних цивілізацій в глобальну, людство перетворилось в «геологічну силу», наслідки втручання в природні процеси стали носити глобальний характер. На перших етапах людська діяльність у своїх зовнішніх проявах нічим особливим не відрізнялась від діяльності інших живих організмів. Вона споживала готові продукти природи без обробки, а примітивні знаряддя праці допомагали в отриманні необхідних для нормального біологічного її існування. Основні види діяльності – збиральництво, мисливство, рибальство. Нечисленні людські спільноти з примітивним знаряддям праці легко «вписувались» в існуючі екосистеми і не могли суттєво порушувати рівновагу в екосистемах, і в моментах де рівновага порушувалась, природа легко її відновлювала. Від збиральництва, мисливства та рибальства вона поступово переходить до скотарства та землеробства. На цьому етапі людина свідомо перетворює природне

середовище, пристосовує його згідно своїх потреб, різко збільшуючи сукупно виробничу потужність і розширює ареал свого розселення, освоює всю придатну для існування територію землі.

Наступний етап взаємодії людини та природи пов'язано з появою та масовим впровадженням у виробництво машин. Це породило ілюзію забезпечити «кожному по його потребах», якщо взяти в «кожного по можливостях», а в ставленні до природи : не варто чекати милостині від неї. Цей період став часом відвертої війни людства проти природи. Кінець першої половини ХІХ ст. – епоха розвинутого капіталістичного суспільства, коли природний простір інтенсивно експлуатується і змінюється. За історично короткий відрізок часу було вироблено і перероблено велику кількість сировини, прорито канали між морями та океанами, знищено величезні площі лісів. На поч. ХХ ст. людство досягло загальної потужності, яку можна було би порівняти з «геологічною силою». Перша половина ХХ ст. – час соціальних потрясінь (дві світові війни, крах колонізації, які негативно вплинули на екологічний стан середовища)- це епоха індустріалізації. В цей час на початку 70-х рр. ХХ ст. виникла енергетична криза, яка змусила людство звернути увагу на проблему доступності і обмеженості природних ресурсів. Під впливом цього починаються широкі впровадження енерго та ресурсозберігаючих технологій. Держави вперше під тиском громад почали розробляти природоохоронне законодавство.<sup>17</sup>

Аналізуючи величезний історичний проміжок часу взаємодії людини з природою, доцільним та важливим є також для авторів провести історичний ракурс і визначити місце і роль церкви ( переважно Римо-Католицької) в житті соціуму у досліджуваних періодах.

В Середньовіччя Церква підтримувала абсолютні монархії, багатонаціональні імперії, засуджувала національні рухи – панував стереотип «Уся влада від Бога». Такі виступи сприймалися як посягання на божественний Порядок, а тому, засуджувалися священнослужителями включно до відлучення від Церкви, а бунтарі піддавалися анафемі. В добу Реформації здійснився своєрідний світоглядний переворот, розкріпачивши людський розум. Церкві протистояли світські заклади освіти, література, великі географічні відкриття – відбулася наукова революція. Активізувалися національні рухи, «карта Європи» неухильно змінювалась. Наступна культурна доба Відродження – своєрідний міст між Реформацією та Просвітництвом. Принцип науковості переконував, що основним засобом пізнання світу є експеримент, людина була спрямована на пізнання нового. В

<sup>17</sup> Білявський Г.О. Фундуй Р.С., Костіков І.Ю. Основи екології С. 208

таких умовах наука, мистецтво, політика поступово але неухильно звільнялися з монопольного впливу Церкви<sup>18</sup>. Церква невдовзі була витіснена на периферію Науки<sup>19</sup>. Велика Французька Революція «ліквідувала» старий порядок – політична та економічна влада перейшла до буржуазії. Було проголошено невід'ємні права людини і встановлюється республіканська форма правління. В період Великої Французької революції та в Просвітництво Церква вступала в найжорсткіші протиріччя, відбувся крах ідеології Божого помазання і духовним джерелом державної влади став народ. В ХІХст. за часів папи Пія ІХ в багатьох європейських державах брало гору «вільна церква у вільній державі». Це час «лжевчень», матеріалізму, атеїзму, комунізму, соціалізму, натуралізму, пантеїзму і т. д. В перших роках ХХ ст. прийнято закон про відокремлення церкви від держави, який забезпечував свободу совісті і віросповідання, почалось поширення соціалістичної ідеології<sup>20</sup>.

Розгляд історії взаємовідносин релігії, суспільства та природи дозволяє зробити висновок, що визначальним для їх характеру є пануючий в суспільстві спосіб організації людської діяльності, який визначає і спосіб освоєння природного простору, ставлення до природи, характер відношення між людьми. Спосіб організації людської діяльності (технологія) пройшов в своєму розвитку ряд основних етапів: природну технологію первісних збирачів та мисливців, згідну з природою технологію землеробства та ремесла, неприродну технологію індустріального промислового виробництва.

Таким чином, в історії розвитку взаємовідносин суспільства та природи, взявши за критерій пануючий спосіб організації людської діяльності, виділяють такі основні етапи природо подібної людської діяльності – період присвоєння готових продуктів природи, коли людина діяла у своїх зовнішніх проявах як і будь-яка інша жива істота; природо згідної людської діяльності – період, коли в результаті накопичених знань про природу людина переходить до пристосування природного середовища під свої потреби і відтворює необхідні їй компоненти природи, узгоджуючи свої запити з пізнаними вимогами природи;- неприродної (індустріальної)

---

<sup>18</sup> Єгоров О.І. Заріцька О. Римо-католицька церква на сучасному етапі: між традицією і модернізмом. (Спроба історичної експоляції) Галичина. 2015. Ч. 27. С. 208-228. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp\\_2015\\_27\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2015_27_26)

<sup>19</sup> Борозенец М. Просветление после Промвещения INTERTRADITIONALE (1), Международный альманах Традиции и Революции, 2010. С.9.

<sup>20</sup> Єгоров О.І. Заріцька О. Римо-католицька церква на сучасному етапі: між традицією і модернізмом. (Спроба історичної експоляції) Галичина. 2015. Ч. 27. С. 208-228. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp\\_2015\\_27\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2015_27_26)

людської діяльності – період, коли з'являються машини і людина намагається підкорити природу, проголошуючи себе «царем».

Сьогодні ми переходимо в своєму розвитку до нових, постіндустріальних технологій – четвертий етап у розвитку системи «суспільство-природа»- постіндустріальний, або нової природо згідності – період, коли головною метою виробництва стає інформація у широкому розумінні, коли машини замінюють системи машин і виникають реальні передумови подолання глобальної екологічної кризи та катастрофи<sup>21</sup>.

Науково-технічна революція (НТР) – це корінне перетворення науки та техніки, їх зв'язків та соціальних функцій і ролей, яке означає зміну ролі людини в системі продуктивних сил на основі комплексного технологічного використання науки як продуктивної сили, що пронизує всі компоненти виробництва; перетворення умов життя самих людей. В процесі розгортання НТР відбуваються зміни не лише процесів виробництва, а й виробничих відносин; взаємовідносин людини з засобами праці; взаємовідносин між людьми та їх ставлення до оточуючого природного середовища.

Початок НТР пов'язують з серединою 40-х рр. ХХ ст. Його пов'язують з першою вдалою спробою звільнити ядерну енергію, створенням перших ЕОМ, які відкрили принципову машину для виконання за людей ряд функцій розумової праці; знань про генетичну структуру біологічних молекул; виходу людини в космічний простір; використання НВЧ – випромінювання для розігрівання їжі в кожній домівці. НТР є історично закономірним явищем і вінчає тривалий процес розвитку науки та техніки – це найвища форма науково-технічного прогресу з такими головними аспектами: створення і вдосконалення засобів праці, розширення предметів праці.

Отже, одним з головних наслідків сучасної НТР є якісна зміна основних продуктивних сил людства. Такий якісний стрибок дав поштовх до розвитку таких основних напрямків: 1. Розвиток ядерної і термоядерної енергетики, що повинно забезпечити нове, практично невичерпне джерело енергії, яке замінить вичерпні запаси органічного палива (нафти, газу, кам'яного вугілля); 2. Створення та широке застосування мікроелектроніки та ЕОТ – механізація процесів людської розумової діяльності, різке прискорення процесів накопичення та обробки інформації; 3. Комплексна автоматизація виробництва – перекладання функцій з людини на машину, звільнення робітника від ролі додатку верстата. 4. Розвиток глобальної системи комунікацій – перетворення планети на єдиний інформаційний простір, миттєвий доступ до інформації в будь-якій точці земної кулі; 5.

<sup>21</sup> Салтовский О.І. Основи соціальної екології С. 80



Розвиток генної інженерії та біотехнологій. Цей напрямок в останні роки розвивається найбільш високими темпами.

Хоча НТР за своєю сутністю має і глобальний характер, далеко не всі країни світу в рівній мірі користуються її досягненнями. Чітко визначилась група індустріально розвинутих країн, які знаходяться в процесі переходу до стану постіндустріальних суспільств і які в повній мірі використовують здобутки сучасної науки та техніки. Їх наздоганяє група так званих «нових індустріальних країн». Окрему групу складають колишні країни соціалістичного табору, в яких значна увага приділяється дослідженням у галузі фундаментальних наук, але існуюча соціально-політична система не сприяє швидкому впровадженню відкриттів у виробництво, де економічна криза після краху режиму, різко скоротила можливість розгортання НТР. Найменше НТР захопила країни третього світу, які звільнились від колоніальної залежності, не змогли створити власної національної державності, і проблеми внутрішньої консолідації заступили для них питання розвитку науки та техніки.

Вплив НТР на взаємовідносини суспільства та природи оцінюються далеко не однозначно. На перший погляд саме вона призвела до різкого загострення глобальної екологічної кризи – стану взаємовідносин між суспільством та природою, коли внаслідок людської діяльності настала така зміна якості оточуючого природного середовища, яка призвела до підриву природних умов існування людства та інших сучасних високо розвинутих форм життя на Землі та стабільності біосфери в цілому, коли порушена її здатність до відтворення свого нормального стану.

Першу загрозу глобальної екологічної кризи відчували високо розвинені індустріальні країни Європи та Північної Америки, де в 60-80-х роках ХХст. було індустріальне використання досягнень НТР.

Отже, екологічна криза в світі надає екологічний зміст НТР, який можна сформулювати наступним чином: в ході розгортання виникають необхідні наукові та технічні передумови забезпечення нового характеру ставлення до природи: можливість переходу виробництва на замкнені цикли, перехід до безмашинного виробництва; можливість ефективного використання енергії; створення автотрофних систем, створення замкнених циклів водоспоживання; не порушення природних циклів колообігу речовин та енергії<sup>22</sup>.

В період НТР революції до влади приходить Адольф Гітлер, хоча і був противником більшовизму, але почав ліквідацію парафіяльних шкіл,

---

<sup>22</sup> Салтовский О.І. Основи соціальної екології С.82

католицької преси і організацій релігійно-морального характеру і папа Пій XI виступив з публічним протестом та засудив комунізм і фашизм за їх вороже ставлення до церкви та релігії<sup>23</sup><sup>24</sup>. На поч. 60-70 рр. час глибокого атеїзму у країнах соціалістичного табору та в СРСР і Ватикан шукав контактів і зв'язків з європейцями, у яких релігійне життя переживало великий занепад. Люди стали мобільнішими, а добробут і прибуток стали головним критерієм суспільного прогресу, і вперше за півтора тисячоліття християнство стало релігією меншості<sup>25</sup>, а все через те, що система освіти базувалась на страху покарання влади з гори. Атеїстична система вирізала з науки і освіти згадку про Біблію та Бога. Натомість у садочках та школах шанували Леніна та політичних діячів. Людям, які вірили в Бога не давали вчитись в університетах, працювати в закладах освіти, оскільки ці професії мають великий вплив на світогляд народу<sup>26</sup>.

Серед багатьох проблем людства екологічні проблеми планетарного масштабу займають головне місце, а саме: зростання швидкими темпами чисельності населення на Землі, старіння націй, нестача продуктів харчування та чистої питної води, небезпечні інфекційні захворювання; швидкий ріст інфраструктури міст в мегаполіси з інтенсивним рівнем життя та забрудненням атмосферного повітря, зміною рельєфу, зменшенням площ зелених насаджень та орної землі, активізацією екзо – та ендпроцесів (зсуви, просідання, провали землі, штучно викликані землетруси); забруднення та обміління малих річок; зниження біорізноманіття; підвищення рівня шуму та радіаційного випромінювання; утворення великої кількості побутового сміття та промислових відходів; утворення великого об'єму стічних вод з небезпечними домішками, нафтопродуктами та миючими засобами. Одним словом проблема глобальної урбанізації. Забруднення вод Світового океану внаслідок аварій нафтопродуктами, захоронення небезпечних радіоактивних та небезпечних відходів, зменшення біорізноманіття, знищення коралових рифів, нагрівання вод Світового океану, потрапляння вод з річок з великим вмістом мінеральних добрив та пестицидів. Зміни природних форм рельєфу, внаслідок забудови та промислового видобування корисних копалин, опустелення та обезліснення. Промислові аварії та викиди радіації,

<sup>23</sup> Стрешій О.І. Заріцька О. Римо-католицька церква на сучасному етапі: між традицією і модернізмом. (Спроба історичної експоляції) Галичина. 2015. Ч. 27. С. 208-228. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp\\_2015\\_27\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2015_27_26)

<sup>24</sup> PiusXI Encyclica mit brennender sorge URL: [http://w2/Vatican/va/continent/plus-xi/de/encyclicals/document/hf\\_p-xi\\_enc\\_14031937\\_mitbrennender-sorge/html](http://w2/Vatican/va/continent/plus-xi/de/encyclicals/document/hf_p-xi_enc_14031937_mitbrennender-sorge/html)

<sup>25</sup> Перащук М., Коваленко О. Норман Дейвіс Європа: Європа:Історія Київ, Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. С.1111-1112.

<sup>26</sup> Реформація: успіх Європи і шанс для України: колективна монографія /за ред. Р. М. Шеремети та О. Романенко Університет менедж. освіти. Київ:Самміт-Книга, 2017. 256с.

випробовування ядерної зброї та війни. Крім того, людство не тільки нищить Землю, як планету, а й забруднює навколоземний космічний простір залишками супутників та ракет.

На початку XXI ст. (ост. роки понтифікату Івана Павла II та понтифікат Бенедикта XVI) світове суспільство переживає загальну безпрецедентну НТР. Для повсякденного життя світового суспільства характерними стали: мобільний зв'язок, Інтернет, соціальні мережі, електронна пошта, модернізовані засоби пересування, новітня реклама, така над модерна техніка цілком домінує над людською свідомістю, створюючи «віртуальну дійсність»<sup>27</sup>.

Розвиток сучасної цивілізації XXI ст. відбувається зі зростанням ролі світової політики та міжнародних відносин. Це зумовило обговорення шляхів вирішення екологічних проблем, які викликають екологічну кризу на міжнародному рівні. Яскравим прикладом є Альберт Арнольд Гор<sup>28</sup> – американський політик, займався справою охорони довкілля, є автором книги «Незручна правда», на основі якої було знято документальний фільм. Фільм отримав Оскар. 12.10.2007р. він разом з групою з проблем кліматичних змін та за внесок у розповсюдження знань та привернення уваги до проблем навколишнього середовища був нагороджений Нобелівською премією миру<sup>29</sup>.

Книжка та однойменний фільм<sup>30</sup> «Незручна правда» - це результат клопітких досліджень 1957-2005рр. А. Гора та великої команди фахівців з галузі охорони довкілля, які досліджували та аналізували взаємозв'язок зростання концентрації вуглекислого газу в атмосферному повітрі та зростанню температури повітря, яке в свою чергу викликає потепління клімату. Науково обґрунтували наслідки потепління клімату для планети та людства. Серед основних їх висновків є такі: 1. Концентрації вуглекислого газу менші літом, ніж взимку, бо ліси споживають велику кількість вуглекислого газу. 2. В північній півкулі концентрація вуглекислого газу вища, ніж у південній. Це пояснюється різницею площ суходолу. 3. На основі фото минулих часів та сьогодення продемонстрували зменшення льодового покриву високогірних районів світу. Через кілька десятиліть снігу та льоду може і не бути взагалі на високогір'ї. 4. Наведено зменшення товщини та площ льоду на полюсах Землі. Такі зміни загрожують зникненню

<sup>27</sup> Фомин О. «Десница-капитал и его отчуждение» INTERTRADITIONALE (1), Международный альманах Традиции и Революции, 2010. С.31-35.

<sup>28</sup> Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін Харків: Фоліо 2003. 559с.

<sup>29</sup> А. Гор URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D>

<sup>30</sup> Фільм «Неудобная правда» URL: <https://www.wksnopoisk.ru/film/neudobnaya-pravda-2006-250212//>

великої кількості представників фауни та флори, зміни солоності (опрісненням) Світового океану та підняття його рівня, а це – зменшення площ суходолу, що в свою чергу призведе до масштабних переселень людей з прибережних зон. Ї уже сьогодні спостерігається зміщення пір року: зими – аномально короткі та холодні з катастрофічними хуртовинами та снігопадами, весни та осінь – короткі та не чітко виражені, літо – довге, спекотне з температурою 38-50<sup>0</sup>С, супроводжується місцями сильними аномальними засухами, а місцями сильними повенями. Повені та засухи супроводжуються поривами сильного вітру – ураганами, тайфунами, торнадо. Фільм перенасичений відео фактами жахливих природних катаклізмів, які нагадують сцени з фантастичних фільмів про кінець світу.

А. Гор був одним з ініціаторів впровадження в життя « Кіотського протоколу» - міжнародної угоди про обмеження викидів в атмосферу парникових газів прийнятий 11.12.1997р., почав діяти з 16.02.2005р.

Велику увагу автор фільму приділив фактам про вклад кожної країни світу у забруднення атмосферного повітря і що кожен з нас може зробити для зменшення надходження вуглекислого газу в довкілля, але світова спільнота на держаних рівнях не прислухається до цього: економічні важелі « беруть гору», розвиваються і впроваджуються новітні види зброї, а що може бути наслідком?.. Найгірші прогнози для людства зробили закордонні вчені за допомогою комп'ютерного моделювання наслідків III Світової війни з використанням ядерної зброї, термоядерної війни, яке отримало назву «ядерної зими». У перший день війни в Північній півкулі (тут мешкає 85% населення світу) в атмосферу піднімається 300 млн. тонн диму і пилу. Протягом тижня на поверхню планети доходить 1% сонячного світла, а протягом наступних трьох тижнів - не більш ніж 10% . Вміст озону зменшиться на 50%, що збільшить надходження УФ - променів у смертельних для людини дозах. Якщо вона відбудеться влітку, то літо перетвориться на зиму, оскільки температура знизиться на 20°-30°С. Низька температура утримуватиметься кілька місяців, що викличе загибель урожаю і більшості рослинного покриву Землі. Загибель рослинності та тварин, радіоактивне забруднення, вихід з ладу енергетичних систем і зв'язку, лютий мороз і ніч, ураганні вітри викличуть такий психологічний шок, який людство не зможе пережити. Таким чином, локальний ядерний конфлікт спричинить глобальну загибель людства та біосфери в цілому. А той політик, який віддасть наказ натиснути на «ядерну кнопку», сам собі підпише смертний вирок. Ці результати моделювання мають переконати політиків та

всю світову спільноту заборонити та знищити всю ядерну зброю<sup>31</sup>. Тому проблема гармонійного розвитку людства як частини біосфери в природному середовищі є сьогодні однією з найактуальніших.

Завдяки турботам вчених ідея необхідності гармонізувати взаємовідносини між людьми і природою була сприйнята багатьма політиками і державними діячами. Офіційно вона в документах ООН отримала термін «сталий розвиток» (1992 р. Ріо-де-Жанейро)<sup>32</sup>. В ній взяли участь представники 179 держав світу, які запропонували такий розвиток суспільства, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Модель сталого економічного розвитку в екологічній сфері необхідно стимулювати доброю інформацією про те, що в майбутньому це – тільки єдиний можливий спосіб економічного розвитку. Слід застосовувати фінансові стимули для переходу на нові технології та устаткування, запровадити оподаткування на експлуатацію природних ресурсів, залежно від їх рідкості та цінності<sup>33</sup>.

Невід'ємною частиною стійкого розвитку є екологічна етика, яка включає в себе вчення про моральні відносини людини з природою, засновані на сприйнятті природи як рівноправного і рівноцінного партнера з обмеженням прав і потреб людини. Екоетика базується на таких принципах та правилах: принципи – не зашкодь, не втручайся, будь порядним, дотримуйся прав природи, компенсуй збиток; правила самооборони, справедливого розподілу, пропорційності, мінімальної шкоди, справедливого відшкодування.

Тому, першим і важливим кроком на шляху до екоетичного ідеалу є внутрішня зміна наших моральних переконань і поглядів у розвитку нашої соціально-економічної системи, так як глобальний взаємозв'язок процесів, явищ і наслідків експлуатації природного середовища не потребує доказів<sup>34</sup>.

Таким чином, людство має докласти максимум зусиль для раціонального пізнання законів функціонування живої природи і свою поведінку стратегії проектувати відповідно до них. Сьогодення вимагає формування адекватної поведінки людини в біосфері. Регуляторами цього мають стати екологічна відповідальність, екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічне знання – основа екологічної культури, принцип якого повинен витримуватися на всіх рівнях життя людини – від індивідуального

<sup>31</sup> Білявський Г.О. Фундуї Р.С., Костіков І.Ю. Основи екології, С.345

<sup>32</sup> Довровольський В.В. Екологічні знання: С204

<sup>33</sup> Гаврилишин Б.Д. До ефективних суспільств. Дорогокази в майбутнє. Доповідь Римському Клубові Київ: «Пульсари» 2013 248с.

<sup>34</sup> Основи стійкого розвитку : практикум /заг.ред. Л.Г.Мельника Суми: ВДТ «Університетська книга»,2005. 352с

до суспільного життя з принципами: поваги до всього живого та людини, тобто до біосфери та її складових компонентів. Більш того – настав час поваги до Космосу та Всесвіту. Природа не тільки створила нас і забезпечує матеріальні умови нашого життя, а має на нас емоційний та естетичний вплив. І завдяки цьому впливу прийде до людини рішення про необхідність прийняття екологічної моралі та культури, як естетичної норми суспільства в цілому. Тому лиш положення філософської концепції біоцентризму, яка визначає, що все живе на Землі має право на існування, і що саме вся біота, а не просто людина повинна стати центром уваги. Лиш за такого підходу ми зможемо усвідомити себе невід'ємною частиною природи і якщо ми, як складова природи, функціонуватимемо не за її законами, то в ній увімкнуться механізми нас усунення. Ніякі досягнення науки і техніки не можна назвати високоморальними, якщо вони завдають шкоди мільйонам людей і всій біосфері. Тому нам конче необхідна екологічна культура та мораль. Якщо ми не змінимося духовно, не станемо на шлях проповідування філософії взаємозв'язку в природі всього живого і неживого, не відмовимося від ідеї споживацького ставлення до природи, не припинимо чинити над нею розправу, то ні про яку гармонію, співіснування і співрозвиток людини і природи мова не йтиме. Екологічна культура є однією з головних засад безпечного майбутнього нашої унікальної планети, однією з основ розбудови і прогресу світу<sup>35</sup>.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Pius XI Encyclical mit brennender Sorge URL: [http://w2/Vatican/va/continent/plus-xi/de/encyclicals/documentts/hf\\_p-xi\\_enc\\_14031937\\_mitbrennender-sorge/html](http://w2/Vatican/va/continent/plus-xi/de/encyclicals/documentts/hf_p-xi_enc_14031937_mitbrennender-sorge/html)
2. А. Гор URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D>
3. Білявський Г. О., Фундуй Р. С., Костіков І. Ю. Основи екології Київ: Либідь, 2004. 408 с.
4. Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. Екологія та охорона навколишнього середовища. Суми: ВДТ «Університетська книга», 2003. 284с.
5. Борозенец М. Просветление после Промещения INTERTRADITIONALE (1), Международный альманах Традиции и Революции, 2010. С.9.
6. Гаврилишин Б.Д. До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє. Доповідь Римському Клубові Київ: «Пульсари», 2013. 248с.
7. Довровольський В.В. Екологічні знання: Київ: ВД «Професіонал», 2005. 304с.
8. Енгельс Ф. Марк К. Походження сім'ї, приватної власності і держави твори 2-е вид – Т.21, 1983. С. 23-171.
9. Єгрешій О.І. Заріцька О. Римо-католицька церква на сучасному етапі: між традицією і модернізмом. (Спроба історичної експоляції) Галичина. 2015. Ч. 27. С. 208-228. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp\\_2015\\_27\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2015_27_26)

<sup>35</sup> Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. Екологія та охорона навколишнього середовища. Суми: ВДТ «Університетська книга», 2003. 284с.

- 10.Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін Харків: Фоліо, 2003. 559с.
11. Основи стійкого розвитку : практикум /заг.ред. Л.Г.Мельника Суми: ВДТ «Університетська книга», 2005. 352с.
- 12.Павленко Ю.В. Екологія і культура Київ,1991. С.76-108
- 13.Перащук М., Коваленко О. Норман Дейвіс Європа: Європа: Історія Київ, Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. С.1111-1112.
- 14.Платонов Г.В. Диалектива взаимодействия общества и природы. – Москва, 1989. С.72-118.
- 15.Рахлілін В.К. Общество и живая природа. Москва,1989. - 123с.
- 16.Реформація:успіх Європи і шанс для України: колективна монографія /за ред. Р. М. Шеремети та О. Романенко Університет менедж. освіти. Київ:Самміт-Книга, 2017. 256с.
- 17.Салтовский О.І. Основи соціальної екології Київ: МАУП 1997, 168с.
- 18.Талгіна Ю.С. Екологічна криза: причини та наслідки кризи духовності Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна 2003, №1, С.108-111.
- 19.Токарева С.Б. Проблема духовного досвіду і методологічні підстави аналізу духовності. Волгоград: Вид-во Вол.ДУ, 2003, 206с.
- 20.Фільм «Неудобная правда»URL: <https://www.knopoisk.ru/film/neudobnaya-pravda-2006-250212/>
- 21.Фомин О. «Десница-капитал и его отчуждение» INTERTRADITIONALE (1), Международный альманах Традиции и Революции, 2010. С. 31-35.
- 22.Фромм Э. Иметь или быть? – Москва: Прогресс, 1986. 238 с.

#### REFERENCES

- 1.PiusXI Encyclical mit brennender sorge URL: [http://w2/Vatican.va/continent/plus-xi/de/encyclicals/document/hf\\_p-xi\\_enc\\_14031937\\_mitbrennender-sorge/html](http://w2/Vatican.va/continent/plus-xi/de/encyclicals/document/hf_p-xi_enc_14031937_mitbrennender-sorge/html)
- 2.A. Hor URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D>
- 3.Biliavskiy H. O. Fundui R. S., Kostikov I. Yu. Osnovy ekolohii Kyiv: Lybid, 2004. 408 s.
- 4.Boichuk Yu.D., Soloshenko E.M., Buhai O.V. Ekolohiia ta okhorona navkolyshnoho seredovyscha. Sumy: VDT «Universytetska knyha», 2003. 284s.
- 5.Borozenets M. Prosvetlenye posle Promvshcheyia INTERTRADITIONALE (1), Mezhdunarodnyy almonakh Traditsyy y Revoliutsyy, 2010. S.9.
- 6.Navrylyshyn B.D. Do efektyvnykh suspilstv. Dorohovkazy v maibutnie. Dopovid Rymському Klubovi Kyiv: «Pulsary», 2013. 248s.
- 7.Dovrovolskiy V.V. Ekolohichni znannia: Kyiv: VD «Profesional», 2005. 304s.
- 8.Enhels F. Mark K. Pokhodzhennia simi, pryvatnoi vlasnosti i derzhavy tvory 2-e vyd – T.21, 1983. S. 23 171.
- 9.Iehreshii O.I. Zaritska O. Rymo-katolytsa tserkva na suchasnomu etapi: mizh tradytsiieiu i modernizmom. (Sproba istorychnoi ekspoliatsii) Halychyna. 2015. Ch. 27. S. 208 228. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp\\_2015\\_27\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2015_27_26)
- 10.Zlenko A.M. Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin Kharkiv: Folio, 2003. 559s.
11. Osnovy stiikoho rozvytku : praktykum /zah.red. L.H.Melnyka Sumy: VDT «Universytetska knyha», 2005. 352s.
- 12.Pavlenko Yu.V. Ekolohiia i kultura Kyiv,1991. S.76-108

13. Perashchuk M., Kovalenko O. Norman Deivis Yevropa: Yevropa: Istoriia Kyiv, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2008. S.1111 1112.
14. Platonov H.V. Dyalektyva vzaymodeistvyia obshchestva y pryrody. – Moskva, 1989. S.72 118.
15. Rakhilin V.K. Obshchestvo y zhyvaia pryroda. Moskva, 1989. 123s.
16. Reformatsiia: uspikh Yevropy i shans dlia Ukrainy: kolektyvna monohrafiia /za red. R. M. Sheremety ta O. Romanenko Universytet menedzh. osvity. Kyiv: Sammit-Knyha, 2017. 256s.
17. Saltovskiy O.I. Osnovy sotsialnoi ekolohii Kyiv: MAUP 1997, 168s.
18. Talhina Yu.S. Ekolohichna kryza: prychny ta naslidky kryzy dukhovnosti Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina 2003, №1, S.108-111.
19. Tokareva S.B. Problema dukhovnoho dosvidu i metodolohichni pidstavy analizu dukhovnosti. Volhohrad: Vyd-vo Vol.DU, 2003, 206s.
20. Film «Neudobnaia pravda» URL: <https://www.knopoisk.ru/film/neudobnaya-pravda-2006-250212/>
21. Fomyn O. «Desnytsa-kapytal y eho otchuzhdenye» INTERTRADITIONALE (1), Mezhdunarodnyi almonakh Tradytsyy y Revoliutsyy, 2010. S.31 35.
22. Fromm Э. Ymet yly bat? – Moskva: Prohress, 1986. 238s.

Дата надходження до редакції: 19.03. 2018